

mertetése sajnos meghaladná ezen írás kereteit, ezért inkább csak a betekintés, az érdeklődés felkeltése volt a cél. Köszönettel tartozom a város már említett helytörténészeinek, valamint Szuchy M. Emilnek és Kovács Tündének a munkámhoz nyújtott segítségükért.

HÉDER ÁGNES

Zsámbék jelenkori utcaneveinek bemutatása

Pest megye északnyugati részén fekszik a Zsámbéki-medence egyik legrégebbi települése, Zsámbék. A régészeti feltárások leletei arra utalnak, hogy már mintegy ezer évvel ezelőtt is lakott hely volt. Első okleveles említése „Samboch” néven 1258-ból való, országszerte ismert romtemploma azonban még korábbi, a tatárjárást megelőző időkből származik. Mátyás király 1467-ben mezővárosi rangot adományozott a településnek, amely később Corvin János birtoka lett. A török hódoltság idején lakóinak száma jelentősen csökkent, 1581-ben mindössze 39 lakosa volt. Buda visszafoglalását követően a falu a Zichy-nemzetség birtoka lett. A pestisjárvány után a magyar családok mellé három hullámban németeket telepítettek be, a község jellege is németté vált. 1941-ben a lakosság 80,7%-a vallotta magát németnek. 1946-ban azonban nagy részüket kitelepítették, helyükre a Felvidékről és az Alföldről magyarokat telepítettek. Az 1950-es évektől jelentős népességyarapodás indult meg, a lakosság száma az 1998-as adatok szerint 4219 fő. (Pest Megye Kézikönyve. CEBA Kiadó, 1998. 648–50) Zsámbék ma dinamikusan fejlődő nagyközség, fővároshoz közeli fekvése minden előnyével és hátrányával. A rendszerváltás gazdasági, társadalmi élénkülést hozott a település életébe. Rendszeressé vált a kapcsolattartás a Németországba kitelepített németek és az itthon maradtak között, a községben Német nemzetiségi házat alakítottak ki a vendégek fogadására, hivatalos partnerkapcsolat teremtdött Zsámbék és a németországi Wettenberg között, az évenkénti találkozók és rendezvények a hagyományok őrzését és ápolását szolgálják. A gazdasági élénkülést jelzi több üzem, vállalkozás létrejötte a község területén.

Jelen tanulmányom célja a Zsámbék belterületéhez tartozó mai utcanevek vizsgálata azoknak a változásoknak a bemutatásával, amelyek a rendszerváltást követően, illetve az azt megelőző évtizedekben történtek.

Az utcanevek HAJDÚ MIHÁLY Magyar tulajdonnevek című munkája alapján (Budapest, 1994. 62) valójában a belterületi helyneveknek egyik típusát alkotják. A belterületi helynév megnevezés egyrészt magába foglalja egy-egy város- vagy falurész elnevezését, másrészt a közterületi neveket, azaz az utcák, terek, közök stb. neveit is.

Zsámbék nagyközség belterülete az 1999-es adatok alapján 249 ha. A belterületi helynevek első típusához tartozó falurésznévből négy ismeretes: *Csillagerdő*-

telep, Rácváros, Józsefváros, Szőlőhegy, amelyek olyan hivatalos elnevezések, amelyek részben a falu múltjához, részben pedig a terület adottságaihoz kötődnek.

A *Csillagerdői telep* a legújabb közülük, olyan területet nevez meg, amelyen az utcák kialakítása majd csak a következő években történik meg. A falu lakói egyébként *Csillagerdőként* emlegetik ezt a falurészt, amely korábban külterületnek számított.

A *Rácváros* név, amely a falu északkeleti részének elnevezése, a török elől ide menekült szerbek által lakott területet jelzi, egyik utcája is ugyanezt a nevet viseli.

A *Józsefváros* elnevezés a falu délkeleti részére vonatkozik, és a *Rácváros* névhez hasonlóan már a második világháború előtt is létezett, akkori német nevük *Raitzenstadt*, illetve *Josefstadt* volt. A *Józsefváros* elnevezés eredetére vonatkozóan nincsenek biztos adatok, a helybéliek párhuzamot vélnek felfedezni a budapesti, szintén szegényebbek lakta Józsefvárossal. A terület ma már a falu talán legdinamikusabban fejlődő része, ezt jelzi, hogy 1990-től 7 új utca is nyílt ezen a részen, amelyek közül néhány – *Józsefváros utca, Józsefvárosi átjáró, Józsefvárosi lakótelep* – nevében is jelzi a területhez tartozását.

A *Szőlőhegy* mint falurész név egyértelműen utal a terület domborzati viszonyaira és az ott folyó szőlőművelésre.

Zsámbék jelenlegi hivatalos közterületi neveinek száma 58. A Polgármesteri hivatal közterületi jegyzékén ugyan nem szerepel, de a hivatal által 1993-ban megjelentetett térképen megtalálható 2 olyan – az ott lakók által adott – utcanév is, amelyek még nem kaptak hivatalos státuszt, de a környékbeliek már használják őket. A *Kőrös utca* és a *Platán utca* valaha a *páskumok* (eredeti jelentése 'legelő', itteni használatban 'hétvégi kiskertek') kategóriájába tartozott, ma is sokan csak a hétvégeket töltik itt, de szükségesnek érezték a terület pontosabb azonosítását. Az utcákon, utakon, tereken kívül a közterületi nevekhez soroltam a két lakótelepet is, mivel ezeken nincsenek utcák.

A hivatalos utcanévek szerkezetüket tekintve jórészt kételeműek (43), kisebb hányaduk három elemű (15). A szerkezeti elemek közötti szintaktikai viszony mindegyik esetben kijelölő jelzői.

I. Az utótagok típusai és megoszlása:

<i>átjáró</i>	1	1,72%	<i>pincesor</i>	1	1,72%
<i>dűlő</i>	1	1,72%	<i>út</i>	7	12,06%
<i>köz</i>	3	5,17%	<i>utca</i>	41	70,6%
<i>lakótelep</i>	2	3,44%	<i>tér</i>	2	3,44%

A település nagyságával arányos az egyes típusok megoszlása. Az *út* és az *utca* utótag használatában tapasztalható némi következetlenség. Az *út* (jelentésének megfelelően) általában hosszabb, egyenes utcák, illetve a településről kivezető utak megnevezésére szolgál, az *utca* pedig rövidebb, kevésbé jelentős közterületek azonosítására. A kivezető utak megnevezésében háromszor fordul elő az *út* (*Mányi út, Szomori út, Herceghalmi út*), háromszor (*Határ út, Hegyalja út, Szőlőhegyi út*) szintén kivezető útról van szó, de ezekben az esetekben nem másik településre, hanem Zsámbék egy-egy részére utal az előtag. Ezeken kívül egy *út* található a falu-

ban (*Rákóczi út*), amelynek út volta sem hosszúságával, sem jelentőségével nem indokolható. Ugyanakkor „csak” utca a Bicske irányába vezető *Bicskei utca*, az *Etyek* irányába vezető *Etyeki utca*, vagy a szinte az egész településen végighúzódo *Petőfi Sándor utca*.

A közők Zsámbékon is rövid utcácskákra vonatkoznak (*Malom köz*, *Nádas köz*, *Piac köz*). A *Malom köz* az azonos előtagú *Malom dűlő*ből nyílik.

A településen mindössze két *tér* található (*Szent István tér*, *Zichy Miklós tér*). Az utóbbi méreteit tekintve inkább megfelel a terekkel kapcsolatos hagyományos névadásnak. A Szent István tér jóval kisebb területű, de központi helyen található, és az itt felállított milleniumi emlékszóbor környéke a falu központi ünnepeinek színhelye.

A községben 2 *lakótelep* található. Nem városi méretű lakótelepek ezek. Az *Ady Endre lakótelep* a 70-es években nagy családosok számára épült földszintes házakból áll, a *Józsefvárosi lakótelep* ugyanebben az időszakban a falu közelében levő laktanya tisztjeinek letelepítésére szolgált. A hivatalos *Józsefvárosi lakótelep* helyett a falu lakossága még ma is *Tiszti lakótelep*nek nevezi ezt a területet, jóllehet a laktanya felszámolásával jelentősen csökkent az itt lakó tisztek száma.

*Átjáró*ból, *dűlő*ből és *pincesor*ból 1-1 található a településen, amelyek ma már belterületi nevek. Mindhárom a 80-as, 90-es évekből származik, a *Józsefvárosi átjáró* a *Józsefvárosi lakótelep* megközelítését segítette, a *Malom dűlő*t csak 1986-ban vonták be a belterületbe, a *Józsefvárosi pincesor* ez évben kapta nevét, az utótag a korábbi *agyaggödör* helyébe lépett, és a terület mélyedéssé váltára, nem pedig borospincékre utal.

II. Az előtagok vizsgálata

1. szófaji és morfológiai szempontból:

– tulajdonnévi előtag: 21

- egyelemű tulajdonnév: 6 *Benedek utca*, *Gagarin utca*, *Józsefváros utca*, *Rácváros utca*, *Rákóczi út*, *Szilágyság utca*,
- egyszerű: 4 *Benedek utca*, *Gagarin utca*, *Rákóczi út*, *Szilágyság utca*
- összetett: 2 *Józsefváros utca*, *Rácváros utca*;
- tulajdonnév + köznév: 1 *Mátyás király utca*
- kételemű tulajdonnév: 14 *Ady Endre lakótelep*, *Ady Endre utca*, *Bartók Béla utca*, *Bethlen Gábor utca*, *Corvin János utca*, *Dózsa György utca*, *Gábor Áron utca*, *Gerecs Árpád utca*, *Petőfi Sándor utca*, *Ságvári Endre utca*, *Somogyi Béla utca*, *Szent István tér*, *Táncsics Mihály utca*, *Zichy Miklós tér*;

– köznévi előtag: 23

- egyszerű: 14 *Akadémia utca*, *Berkenye utca*, *Csap utca*, *Határ út*, *Kápolna utca*, *Király utca*, *Malom dűlő*, *Malom köz*, *Piac köz*, *Rózsa utca*, *Tavaszi utca*, *Templom utca*, *Terv utca*, *Vadász utca*;

- összetett: 9 tárgyas: *Honvéd utca*, minőségjelzős: *Akácfa utca*, *Diófa utca*, *Hársfa utca*, *Jóvilág utca*, *Régitemplom utca*, birtokos jelzős: *Hegyalja út*, *Malomárok utca*, jelentéssűrítő: *Angyalárok utca*;
- melléknévi előtag: 14
 - egyszerű: 9 *Bicskei utca*, *Erdélyi utca*, *Etyeki utca*, *Magyar utca*, *Mányi út*, *Meggyes utca*, *Nádas köz*, *Pálos utca*, *Szomori út*;
 - összetett: 5 *Herceghalmi út*, *Józsefvárosi átjáró*, *Józsefvárosi lakótelep*, *Józsefvárosi pincesor*, *Szőlőhegyi út*;
 - képzett: 13
 - *i* képzős: 9 *Bicskei utca*, *Erdélyi utca*, *Etyeki utca*, *Herceghalmi út*, *Józsefvárosi átjáró/lakótelep/pincesor*, *Mányi út*, *Szomori út*, *Szőlőhegyi út*
 - *s* képzős: 3 *Meggyes utca*, *Nádas köz*, *Pálos utca*;

2. jelentéstani szempontból: (HAJDÚ MIHÁLY, Budapest utcaneveinek névtani vizsgálata (Nytud.Ért. 87. sz. 16), valamint KÁLMÁN BÉLA, A nevek világa (Debrecen, 1996. 160–4) című munkája alapján.)

a) személynévi előtag: 17	29,31%
b) a szomszédos településekre utaló előtag: 5	8,62%
c) településrészre utaló előtag: 5	8,62%
d) más országra, településre utaló előtag: 2	3,44%
e) épületre, tárgyra utaló előtag: 7	12,06%
f) elvont fogalomra utaló előtag: 3	5,17%
g) domborzatra, fekvésre utaló előtag: 5	8,62%
h) növényzetre utaló előtag: 7	12,06%
i) foglalkozásra, méltóságra utaló előtag: 3	5,17%
j) szerzetesrendre utaló előtag: 2	3,44%
k) nemzetiségre utaló előtag: 1	1,72%
l) kereskedelmi tevékenységre utaló előtag: 1	1,72%

Zsámbékon is a személynévi eredetű utcanevek aránya a legnagyobb. A más falvakban is gyakori történelmi, irodalmi nagyságok nevei közül 4 kapcsolódik a falu múltjához: Mátyás király, Corvin János, Zichy Miklós a település egykori birtokosai voltak, Gerecs Árpád pedig a falu híres szülötte, természettudós (emléktáblája szülőházán, a *Táncsics Mihály utcában* található). A rendszerváltást követően Zsámbékon is megváltozott néhány személynévi elnevezés: az egykori *Fürst Sándor utca* a *Benedek utca* nevet kapta, a *Kiss Imre utcából* *Corvin János utca*, a *Lenin térből* *Zichy Miklós tér*, a *Sallai Imre utcából* pedig *Pálos utca* lett. Az új elnevezések több esetben korábbi neveket állítottak vissza, és az a törekvés is megnyilvánult bennük, hogy a település legrégebbi részének utcanevei Zsámbék legrégebbi történelmére utaljanak vissza. Így ma a Romtemplom környéki utcák *Régitemplom utca*, *Corvin János utca*, *Benedek utca*, *Pálos utca*.

Hasonló törekvés nyilvánult meg Zsámbék egy másik régi településrészében az új utcák elnevezésében. Az ún. Pestiskápolna környékén nyitott új utcák a *Kápolna*

utca, illetve az *Angyalárok utca* nevet viselik, nem csupán az épületre és a domborzati viszonyokra, hanem a múltra is utalva (két szent életű szerzetes élt valaha ezen a területen).

A más országra, településre utaló nevek újkeletűek, maguk az utcák is az elmúlt évtizedben jöttek létre. Az utcanévek – *Erdélyi utca*, *Szilágyság utca* – az Erdélyből ide települtekre utalnak. Tudatos volt a környező, szintén új utcák elnevezése is: *Bethlen Gábor utca*, *Gábor Áron utca*.

Az elvont fogalomra utaló utcanévek közül ma már csak 3 létezik (*Jóvilág utca*, *Tavaszi utca*, *Terv utca*), a rendszerváltás elsodorta az egykori *Szabadság utcát* és *Szabadság teret*. Az előbbi ma már újra *Bicskei utcának* nevezik, az utóbbi pedig *Szent István* nevét kapta.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy Zsámbék jelenkori belterületi nevei jelentős mértékben kapcsolódnak a település történelmi, földrajzi sajátosságaihoz. A rendszerváltás óta még tudatosabb törekvés érzékelhető a múlt hagyományainak felélesztésére és megőrzésére, és ez a tendencia a közterületek névadásában is megfigyelhető.

KOVÁCS ERZSÉBET

A földrajzi tárgy neve és írásképe

A magyar helyesírás – mint ahogyan ezt az akadémiai helyesírási szabályzat (AkH. 11.) 2. pontja is rögzíti – értelemtükröző írásrendszer. Meggyőződésem, hogy helyesírásunkat éppen ezért tartják olyan sokan nehéznek, bonyolultnak, megtanulhatatlannak, mert a legnehezebb dolgok egyike gondolkodni, és pontosan tudni, hogy mit akarunk leírni. Világos példája ennek a *borospohár* írásának esete. A bor ivását szolgáló pohárfajtát egybeírással fejezzük ki, de ha egy borral szennyezett pohárra gondolunk (jóllehet borral nem lehet poharat szennyezni), akkor *boros poharat* írunk. Nem bonyolult ez, hanem értelemtükröző!

Földrajzinév-írásunkban is az értelemtükröztetés okoz sokaknak fejtörést, és vált ki a gondolkodás helyett ellenérzést. A földrajzi nevekben (és a földrajzi megjelölésekben) előforduló azonos névelemek írásképe ugyanis aszerint változik, hogy a név mire vonatkozik. Például:

1. A Gárdony városában található név nélküli pincék egyikét említve, így írjuk: *gárdonyi pince*.

2. Ha ebben a gárdonyi pincében borkimérést létesítenek, és annak az előbbi szószerkezet lesz a neve, akkor – intézménynévszerűen – így írjuk: *Gárdonyi pince*. (Ez a helyes írásmód akkor is, ha ez a nyelvi alakulat – névátvitellel – területet jelölő földrajzi névvé válik, pl. dűlőnév lesz.)

3. Egy másik gárdonyi pince gazdája is létesít borkimérést, de ha azt csak Pincének nevezi, akkor az ő vállalkozása, a telephelyet is megjelölve: (a) *gárdonyi Pince*.